

ČESKOSLOVENSKÉ OPEVNĚNÍ (1935–1938) NA VOJENSKÝCH TOPOGRAFICKÝCH MAPÁCH

CZECHOSLOVAK FORTIFICATION OBJECTS (1935–1938) ON MILITARY TOPOGRAPHICAL MAPS

Peter Mackovčín, Martin Jurek

Katedra geografie, Přírodovědecká fakulta UP, 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, peter.mackovcin@upol.cz, martin.jurek@upol.cz

Abstrakt

V letech 1935–1938 byl v pohraničí dnešní České republiky podél nynější hranice s Polskem, Německem a Rakouskem vybudován systém betonových pevností (betonová hranice). Betonové objekty různého typu a stupně uchování jsou významnými antropogenními tvary v krajině. Autoři informují o předválečných německých topografických mapách znázorňujících rozmístění a typizaci obranných objektů v českém pohraničí. Tyto mapy nebyly dosud v české odborné literatuře uváděny.

Klíčová slova: pohraničí, opevnění, topografická mapa

Abstract

A system of concrete forts along the frontier with Poland, Germany and Austria was built up in the border zone of the former Czechoslovakia in the years 1935–1938. These concrete objects of different types and preservation are important anthropogenic landforms in the contemporary landscape. Authors report about pre-war German topographic maps showing location and classification fortification objects in the Czech borderland. These maps have not been mentioned in the Czech literature up to now.

Key words: border zone, fortification, topographical map

ÚVOD

Ve třicátých letech 20. století bylo v Československu rozhodnuto o vybudování vojenského systému opevnění v pohraničním pásmu s Německem. Obrana státu se měla realizovat formou fortifikací podle vzoru Maginotovy linie, jež oddělovala Německo a Francii. Výstavba opevňovacích pásů probíhala na několika vymezených úsecích současně kvůli blížící se hrozbě války v Evropě. Po zabrání Rakouska Německem v březnu 1938 započaly práce i na jižní hranici od Bratislavy po České Velenice.

Betonové pevnostní objekty různého typu a různého stupně uchování jsou důležitým antropogenním tvarem v krajině (betonová hranice). Opevnění tvořily kromě betonových bunkrů a tvrzí také protitankové příkopy, minová pole, ženíjná a tankové zátarasy. Opevňovací práce podle rozhodnutí ministerstva národní obrany převzalo Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP), kterému velel divizní generál Karel Husárek, jenž sehrál velmi důležitou roli na berlínských jednáních. Ta záhy navazovala na podpis Mnichovské dohody. Na základě této dohody bylo Československo donuceno postoupit 26 680 km² svého území během deseti dnů od 1. do 10. října 1938 (Mackovčín, 2012 b). Na odstoupených územích, která připadla Německu, bylo rozhodnuto o postupné likvidaci pohraničního opevnění a ženíjných zátarasů.

Ministerstvo národní obrany jako zadavatel opevňovacích prací a ani Vojenský zeměpisný ústav coby jediný tvůrce celostátního mapového díla (30. léta 20. století) nepočítaly z důvodu utajení se zákresem jednotlivých objektů opevnění do již vyhotovených map v měřítku 1 : 10 000 a 1 : 20 000 v Benešově zobrazení (především Slezsko s okolím Ostravy), ani

do nově tvořených topografických map v měřítku 1 : 20 000 v Křovákově zobrazení (oblast Ostravska, Krkonoš, západního Slovenska).

Naopak, ale ve velkém utajení, pracovala německá topografická služba přímo podléhající generálnímu štábu německé armády. Ta na základě papírových skic a náčrtů zakreslila, a to k polovině roku (15. 7. 1938), celý systém československého pohraničního opevnění do vlastních topografických map měřítek 1 : 25 000 a 1 : 75 000.

METODIKA A MATERIÁLY

V doposud publikovaných pracích řady autorů není zmínka o topografických mapách se zákresem československého opevnění (Boguszak-Císař, 1961; Klíma, 1958; Kuchař, 1967; Kupčík, 1976; Čapek, 1983; Lauermann, 2009; Mackovčín, 2012 a; Mackovčín, 2012 b).

Autoři provedli výzkum v archivech a mapových sbírkách v České republice se zaměřením na topografické mapy s cílem zjistit, zda existuje soubor map nebo alespoň nějaká mapa ve velkém a středním měřítku obsahující přítisk s objekty pohraničního opevnění z let 1935–1938. Takové mapy byly skutečně nalezeny.

Jedná se o revidované speciální mapy původního III. rakouského vojenského mapování v měřítku 1 : 75 000 vydávané v období tzv. první republiky Vojenským zeměpisným ústavem v Praze, které pokrývaly celé území tehdejšího Československa. Tyto revidované speciální mapy převzala německá topografická služba a vydala je v letech 1935–1938 s označením Sonderaus-

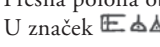
gabe s těmito úpravami – mapový list byl černobílý, názvy větších sídel byly uváděny německy (český název v závorce) a vpravo od mapového pole byl připojen český znakový klíč s německými ekvivalenty. Listy s přesahem do Německa byly opatřeny německým znakovým klíčem pro zahraniční mapový podklad

vlevo od mapového pole. V roce 1938 tyto mapy našly různé využití. Jednou z variant jsou i mapy s názvem Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 75 000, kde byly zakresleny československé fortifikační systémy a další vojensky důležité informace pro postup německé armády. Po odstoupení českého pohraničí

Zeichenerklärung	Vysvětlivky značek
 Werk mit Panzerkuppel(n)¹⁾	objekt s pancéřovou kupolí ¹⁾
 Eingangswerk	vstupní objekt
 Schwerer MG.-Scharstand	stanoviště těžkého kulometu se zpevněním
 Mittlerer ..	stanoviště středního kulometu se zpevněním
 Leichter ..	stanoviště lehkého kulometu se zpevněním
 Bereitschaftsraum	pohotovostní úkryt
 Beobachter unter Panzer²⁾	pozorovatelna s pancéřovou ochranou ²⁾
 Offener Beobachtungsstand	otevřená pozorovatelna
 Offene Batteriestellung³⁾	otevřeně dělostřelecké postavení ³⁾
 Panzerbatterie	protitanková baterie
 Offener Pak-Stand	otevřená protitanková baterie
 Anlage unbekannter Art	objekt neznámého původu
 Im Bau befindliche Befestigungen (Art und Lage unsicher)	opevnění ve stavbě (druh a poloha nejistá)
 Ausgebauter-Schützengraben	vybudovaný střelecký zákop
 Hochstand	výškové stanoviště
 Maschendraithindernis oder Flandernzaun	překážky z drátěného pletiva nebo z ostnatého drátu
 Flächendraithindernis (Flü.Draht)	drátěné překážky
 Panzerhindernis (Ph.Bef.Jg.)	protitankové překážky
 Panzerhindernis (Ph.Bef.Jg.), verstärkt durch Flächendraithindernis (Flü.Draht)	protitankové překážky, zesílené o drátěné překážky
 Starkstromhindernis	překážky s vysokým elektrickým napětím
 Panzerabwehrgraben	protitankový příkop
 Straßen- und Wegesperre	uliční a silniční uzávěry
 Vorbereitete Sprengung	připravené odpaly
 Minenfeld	minové pole
 Erdkabel und Kabelschacht	podzemní kabel a kabelová šachta
 Oberirdische Nachrichten-Leitung	povrchové telefonní vedení
 Fernsprechvermittlung	dálnopisné spojení
 Ballonwinde	balonový naviják
 Funkstelle	stanoviště radioprovozu
 Kaserne⁴⁾	kasárny ⁴⁾
 Munitionslager⁵⁾	muniční skladiště ⁵⁾
 Stauanlage⁴⁾	přehradní nádrž ⁴⁾

Obr. 1 Znakový klíč speciální mapy – Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 75 000

Doplňující poznámky k legendě:

1) Meist mit Kehle und eigenem Eingang, falls Teil einer Werkgruppe, dann oft ohne eigenen Eingang.	1) Většinou s hrdlem a vlastním vchodem, v případě součásti větší skupiny objektů, pak často bez vlastního vchodu.
2) Werden in der Regel nur als Einzelkampfanlage dargestellt, dagegen nicht in Werken.	2) Jsou zpravidla znázorněny jako samostatné bojové objekty, nikoliv ve skupinách.
3) Falls die Geschützart bekannt ist, wird diese hinter dem Stellungszeichen gem. H. Dv. 272 angegeben.	3) Pokud je známý druh zbraně, pak je uveden za značkou.
4) Größe des Zeichens richtet sich nach der Ausdehnung.	4) Velikost značky se řídí velikostí objektu.
5) Andere Schriftzusätze, wie Vpfl., Gerät, gem. H. Dv. 272. Größere Lager werden im Grundriß dargestellt.	5) Jiné určení, jako proviant, výstroj. Větší objekty jsou vyznačeny půdorysem.
Die genaue kartenmäßige Lage der Objekte wird durch die Mitte des Zeichens angegeben. Bei den Zeichen ist dies die durch den Punkt gekennzeichnete Stelle.	Přesná poloha objektu na mapě je vyznačena středem značky. U značek je to místo vyznačené tečkou.

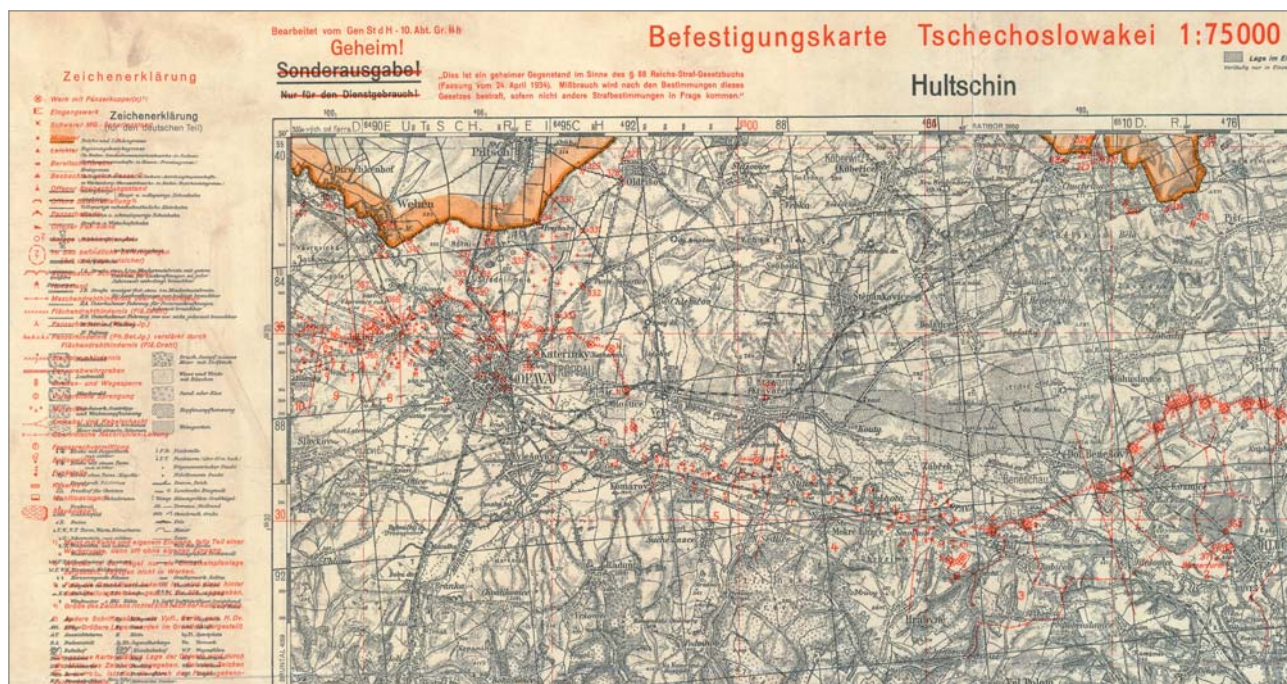
Obr. 2 Vyřez s objekty topografické sekce 4060/1 – Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 25 000

Německu do nich byly dotištěny červenou barvou nové říšské hranice Německa. Zatím se je podařilo objevit pouze v archivu Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu (VGHMÚř) a v několika soukromých sbírkách.

Nalezeny byly 4 listy s názvem Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 75 000, a to 3952 Kladno, 4060 Hultschin, 4261 Horažďovice a 4252 Písek, které byly vydány se stavem výstavby opevnění k 15. 7. 1938. Sestaveny byly na základě činnosti německé výzvědné služby a velmi podrobných náčrtů sestavených ze stavebních úseků (Straka, 2008).

Výše uvedené mapové listy nesly označení Sonderausgabe, které bylo přeškrtnuto červenou čarou a nahrazeno červeným přitiskem Geheim! (Tajné!). V černobílém tisku měla větší

sídla německé názvy, české v závorce, jinak nebyl opraven popis. Například v listu 4060 Hultschin jsou dotištěny následující názvy německy a jejich český ekvivalent je většinou v závorce, i když u menších sídel to není pravidlem (např. Bravinné): Troppau (Opava), Hultschin (Hlučín), Benschau (Dol. Benešov), Katharein (Kateřinky), D. Krawarn (Kravaře), Köberwitz (Koběřice), Oberg (Bohumín), Oderfurth (Přívoz), Mhr. Ostrau (Mor. Ostrava), Witkowitz (Vítkovice), Königsberg (Klimkovice), Brosdorf (Bravantice), Wagstadt (Bílovec), G. Olbersdorf (Vel. Albrechtice), Brawarn – Bravinné. Nad mapový rám byl červeně přitiskem název díla Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 75 000 a stav k datu 15. 7. 1938, do mapového pole dotištěna Gaussova-Krügerova síť, vlevo od mapového rámu byla umístěna legenda k fortifi-

Obr. 3 Výřez speciální mapy 4060 Hultschin – Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 75 000

kacím a další vojensky důležité informace (Zeichenerklärung). Do mapového pole se červeně, kromě mapových znaků, tiskla i písmena označující pozice kulometů. Mapa byla rozdělena do nerovnoměrných výsečí označených arabskými číslicemi. Jejich zpracovatelem byl generální štáb německých branných sil – 10. oddíl skupina II b (Bearbeitet vom Gen. St. d. H. – 10 Abt. Gr. II b).

Legenda obsahuje 30 položek. Kromě postavení lehkých, středních i těžkých kulometů byly zaznamenány do mapy mj. také ženíjní zátarasy, vedení kabelů, ale i informace o přehradní nádrži.

Německá topografická služba pracovala i s topografickými sekce-mi III. rakouského vojenského mapování v měřítku 1 : 25 000. Doposud se v archivech zachovaly dva originály; list 4060/1 ve Slezském zemském archivu v Opavě a list 4558/1 v archivu Zeměměřického úřadu v Praze. S přetiskem na rubu německých map se zachovaly v soukromých sbírkách listy 4456/3 a 4758/3.

Mapy nesou označení Befestigungskarte Tschechoslowakei 1 : 25 000. Zákres objektů pohraničního opevnění byl proveden do reambulovaných topografických sekcí III. vojenského mapování. Legenda je shodná s měřítkovou řadou 1 : 75 000 kromě dvou položek, a to – otevřené dělostřelecké postavení (Offene Batteriestellung³⁾) a Schußschneise(n) (střelecké prů-seky).

Červeně byl přítisťen název Befestigungskarte Tschechoslo-wakei 1 : 25 000, dotištěna byla Gaussova-Krügerova síť, stav k datu a legenda k fortifikacím a další vojensky důležité infor-mace (Zeichenerklärung) vlevo od mapového pole. Vpravo od mapového pole byl umístěn znakový klíč tiskřený černou bar-vou již pouze německy. V mapovém poli se červeně, kromě zna-ků legendy, tiskla i písmena označující pozice kulometů. Mapa byla rozdělena do nerovnoměrných výsečí označených červený-mi arabskými číslicemi od 1 do 11 (mapový list 4456/3). Každá

silnice byla hned za státní hranicí opatřena třímístným kódem červené barvy (např. 303 – mapový list 4456/3).

Při mapování pohraničí v poválečném období nebyly zakresle-ny do soudobých topografických map 1 : 20 000 (Křovákovo zobrazení, souřadnicový systém JTSC), 1 : 25 000 (Gaussovo-Krügerovo zobrazení, souřadnicové systémy S-52, S-42) žádné objekty těžkého ani lehkého opevnění. Z poválečného období existují pouze dvě mapy v měřítku 1 : 500 000 s průběhem stavebních úseků s rozlišením objektů vybudovaných dokon-čených, vybudovaných nedokončených a zadaných k výstav-bě. První byla vydána Generálním štábem ČSLA v padesátých letech 20. století se schematickým průběhem stavebních úseků, bez rozlišení objektů. Druhá mapa byla publikována v Atlase krajiny České republiky (Hrnčiarová et al., 2009) s názvem Pohraniční opevnění 1935–1938, kde jsou průběhy stavebních úseků vytvořeny na základě detailních lokalizací jednotlivých fortifikací (ŘOP, bunkry a tvrže). Pozůstatky systému českoslo-venského pohraničního opevnění z let 1935–1938 jsou součástí legendy vojenských topografických map 1 : 25 000 vydaných Ministerstvem obrany ČR na počátku 21. století, a to formou jedné značky pro pevnosti, opevnění, bunkry.

DISKUZE A ZÁVĚR

Doposud nebyly v geografických a kartografických pracích zmíněny soubory topografických map obsahující přítisky čes-koslovenských pohraničních fortifikací a ženíjních zátarasů budovaných v druhé polovině třicátých let 20. století.

Dlouho se tak vůbec nepředpokládalo, že by byly tyto stavby do topografických map někdy zaznamenány. Místo českoslo-venských topografických map byly totiž vytištěny na mapách v měřítku 1 : 25 000 a 1 : 75 000 zpracovaných topografickou

službou německých branných sil. Zatím byly nalezeny 4 topografické sekce nebo jejich části v měřítku 1 : 25 000 a 4 mapové listy speciální mapy v měřítku 1 : 75 000.

Lze předpokládat, že soubor speciálních map 1 : 75 000 s označením Befestigungskarte Tschechoslowakei bude obsahovat kolem 70 listů map, protože soubor speciálních map Karte des Sudetenlandes obsahoval 77 listů.

Soubor map (topografických sekcí) 1 : 25 000 by podle obdobného souboru s průběhem nových hranic Česko-Slovenské republiky (213 topografických sekcí 1 : 25 000 se stavem k listopadu 1938) měl obsahovat kolem 200 mapových listů.

Poděkování

Článek vznikl na katedře geografie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v rámci řešení úkolu č. PrF_2013_022 Moderní metody mapování krajinných složek – příspěvek geografických oborů k interdisciplinárním výzkumným aktivitám v urbánním a rurálním prostoru.

LITERATURA

- Boguszak, F., Císař, J. (1961): Vývoj mapového zobrazení Československé socialistické republiky. II. díl. Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století. Praha, Ústřední správa geodézie a kartografie, 80 s.
- Čapek, R. (1985): Československé topografické mapy. Acta Universitatis Carolinae Geographica, č. 2, s. 33–47.
- Hrnčiarová, T. et al. (2009): Atlas krajiny České republiky. Praha, MŽP ČR, Průhonice, VÚKOZ, 332 s.
- Klíma, J. (1958): Mapování ČSR v měřítku 1 : 25 000 v letech 1952–1957. Vojenský topografický obzor, sborník Ministerstva národní obrany, č. 1, s. 1–10.
- Kuchař, K. (1967): Mapové prameny ke geografii Československa. Acta Universitatis Carolinae Geographica, roč. 2, č. 1, s. 57–97.
- Kupčík, I. (1976): Nedokončené soubory Československých topografických map. Sborník československé společnosti zeměpisné, sv. 81, č. 33, s. 167–177.
- Lauer mann, L. (2009): Vojenské topografické mapy 1919–2008. In Hrnčiarová, T. a kol.: Atlas krajiny České republiky. Praha, MŽP ČR, Průhonice, VÚKOZ, s. 41
- Mackovčín, P. (2012 a): Československé reambulované topografické sekce a německé mapy v měřítku 1 : 25 000 na území ČR. Acta Pruhoniana, č. 100, s. 87–97.
- Mackovčín, P. (2012 b): Speciální mapy 1 : 75 000 z období 1935–1938. Acta Pruhoniana, č. 101, s. 47–49.
- Miklošík, F. (1997): Státní mapová díla České republiky. Brno, Vojenská akademie v Brně, 110 s.

Straka, K. (2008): Vojáci, politici a diplomaté. Praha, Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 183 s., ISBN 978-80-7278-430-1.

*Rukopis doručen: 1. 9. 2013
Přijat po recenzi: 6. 10. 2013*